

Rwanda-België (1), het zaad van verdeeldheid

Eerste historische studie ter voorbereiding van de België-Rwanda-verzoeningsconferentie 7-14 juli 2009

“Toen kwam er een nieuwe koning over Egypte, die Jozef niet gekend had”. (Ex. 1:8)

Inleiding

Toen in 1994 in Rwanda de genocide in volle hevigheid losbarstte, berichtten sommige kranten over een ontsporing van tribaal geweld, zoals wel vaker voorkomt in Afrikaanse culturen. Er werd gespeculeerd over de eeuwenoude rivaliteit en haat tussen de Hutu- en Tutsibevolking, die al onder het koloniale bewind van

België verschillende gewelddadige uitbarstingen had gekend. Wel vroegen velen zich vertwijfeld af hoe het toch mogelijk was dat in een land dat door de Rooms-katholieke missies als een modelstaat werd beschouwd het geloof zo weinig bestand leek tegen de vloedgolf van haat en moord die zich in de lentemaanden van 1994 voordeed. Sommigen spraken over het ‘mysterie van het kwaad’. Pas in recenter tijd is men tot de erkenning gekomen dat bovengenoemde analyses tekortschieten als verklaring en dat België als ex-kolonisator mede verantwoordelijk is door het opzetten van een bestuursapparaat dat leidde tot de escalatie van haat en geweld. Een beter begrip van de complexe socio-culturele geschiedenis van dit land is onontbeerlijk om zicht te krijgen op de gebeurtenissen voor, tijdens en na de onafhankelijkheid, die leidden tot het drama van ‘94. Dat het niet-kennen van de geschiedenis (die van zichzelf en die van anderen) zulke dramatische gevolgen kan hebben, illustreert, behalve het verhaal uit Exodus, ook het verhaal van Rwanda.

Algemeen

Rwanda is een gebied dat ongeveer 4/5 van de oppervlakte van België beslaat. De etnische bevolking (10,2 miljoen inwoners) bestaat uit: 84% Hutu, 15% Tutsi en 1% Twa.

Momenteel is 56% van de bevolking katholiek, 12% protestant, 9% moslim en 25% is animist. Sinds 1897 koloniseerde Duitsland dit gebied. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het gebied in 1916 overrompeld door troepen van de Force Publique uit Belgisch Congo, als represaille voor de Duitse inval in België. Bij het Verdrag van Versailles (1919) werd Duits Oost-Afrika verdeeld in een Brits deel (het latere Tanzania) en het mandaatgebied Ruanda-Urundi dat door de toenmalige Volkenbond aan België werd toevertrouwd, wat in 1924-25 in de Belgische wet werd geratificeerd. In het gebied dat relatief arm is aan bodemschatten, werden vooral winsten gemaakt uit de koffiecultuur op de rijke vulkanische bodem. De bevolking werden zware belastingen opgelegd. In 1946 werd Rwanda

een Trust-gebied van de Verenigde Naties, hetgeen betekende dat de Belgen het gebied klaar zouden maken voor onafhankelijkheid (wat op 1 juli 1962 ook gebeurde).

Wat is een Hutu en wat een Tutsi?

In tegenstelling tot veel andere Afrikaanse landen (zoals bijv. Kongo) was Rwanda geen kunstmatig gecreëerde staat, maar al meerdere eeuwen een socio-politieke eenheid, afgeschermd door natuurlijke begrenzingsen, met een gemeenschappelijke taal, het Kinyarwanda en met gemeenschappelijke religieuze en filosofische principes met veel aandacht voor dans, zang, poëzie en welsprekendheid (Des Forges). Waren de Duitsers in 1916 niet door de Belgen verdreven uit Rwanda-Urundi, dan zou het land wellicht als ex-kolonie van Duitsland deel hebben uitgemaakt van het gebied dat toen overeenkwam met Duits Oost-Afrika (nu Tanzania).

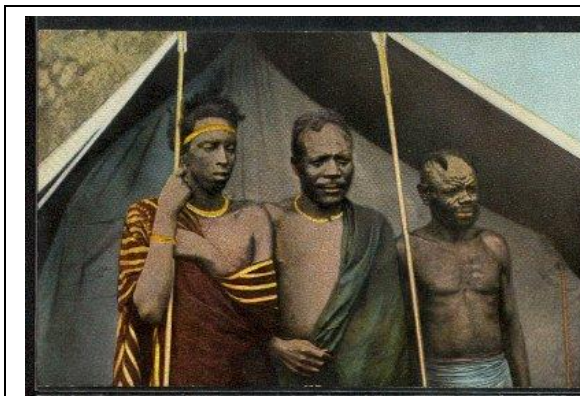

Toen, net als nu, waren de meeste Rwandezen landbouwer, al dan niet met een beetje vee. Slechts een minderheid van de bevolking legde zich toe op het uitbouwen van een grote veestapel. Landbouwers en herders leefden samen, met in het drogere oosten meer landbouwers en in het vruchtbare westen meer landbouwers.

Reeds in de 18e eeuw was Rwanda een belangrijke staat, waarbij de rijkdom van de leiders werd afgemeten aan de omvang van de veestapel, en de handel in vee een middel vormde om bondgenoten en macht te verwerven. Niet alle veebezitters bekleedden een staatsfunctie en evenmin hadden alle leden van de elite noodzakelijk vee¹.

Landbouwers die bedreven waren in het gevecht werden belangrijker, met name naar het einde van de 19e eeuw.

Rwandese instituties werden dus gezamenlijk uitgewerkt door herders én landbouwers. De macht van de vorst hing af van de controle die hij uitoefende over zijn strijders en over het vee, maar

Hutu, Tutsi en Twa

zijn gezag werd evenzeer bevestigd door rituelen die verankerd waren in de landbouw. Naarmate de Rwandese staat sterker en complexer werd, begon de elite zich sterker te onderscheiden van de gewone leden en zich superieur te achten t.o.v. de rest van de bevolking. De naam 'Tutsi' betekende aanvankelijk 'hij die vee bezit' maar werd geleidelijk een aanduiding voor de elite in zijn geheel. De naam 'Hutu' betekende aanvankelijk 'onderhorige' of 'cliënt van een machtig persoon' en werd uiteindelijk een aanduiding voor 'gewone mensen' (Des Forges).

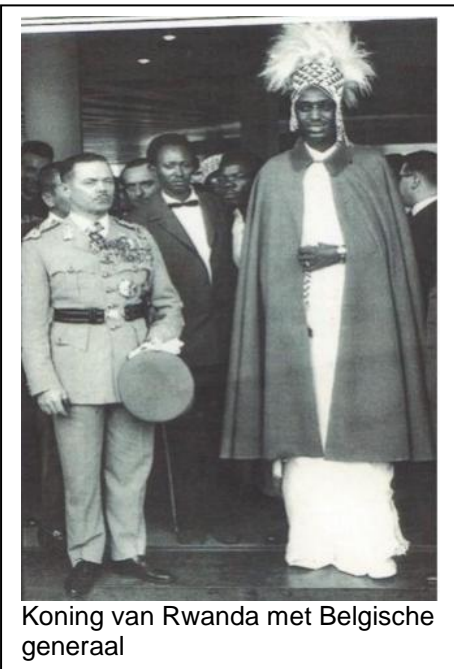
Toen de Europeanen aan het begin van de

20e eeuw arriveerden was deze aanduiding voor Tutsi's als heersers en Hutu's als onderdanen

¹ Volgens Lefèvre & Lefèvre zouden de herders oorspronkelijk afkomstig zijn uit Ethiopië, zich vanaf de 15e eeuw in verschillende golven hebben gevestigd op Rwandees grondgebied. Daarbij zouden zij niet een homogene cultuur hebben opgedrongen, maar zich aan de plaatselijke gewoonten en taal hebben aangepast en vervolgens hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van een nationale, culturele en institutionele ontwikkeling o.l.v. een koning (mwami).

reeds gangbaar. Het merendeel van de mensen trouwden binnen de groep waarin ze waren grootgebracht, hetzij binnen die van de landbouwers, hetzij binnen die van de herders. Deze praktijk bevorderde bepaalde genetische karakteristieken bij elke groep. Zo begonnen in de loop van vele generaties herders - groot, mager, fijne gelaatstreken - meer te lijken op andere herders, terwijl de landbouwers - kleiner, meer gedrongen, met grovere gelaatstreken - meer op andere landbouwers gingen lijken. Toch bleven er ook in elke groep afzonderlijk nog verschillen in uiterlijk, afhankelijk van de vraag of het ging om een groep herders die in vroegere eeuwen op Rwandese bodem was aangekomen (veelal kleiner) dan wel in de 19e eeuw (groter, minder donkere huidskleur). Huwelijken tussen de twee groepen (Hutu-Tutsi) kwamen voor maar waren niet gebruikelijk. Nadat vele Tutsi's in 1959 door de Hutu-revolutie waren verjaagd kwamen gemengde huwelijken vaker voor. De laatste tientallen jaren zijn gemengde huwelijken couranter, waardoor het veel moeilijker is om op basis van uiterlijke kenmerken vast te stellen wie Hutu en wie Tutsi is. Bovendien behoorden kinderen van een Hutu-vader bij de Hutu-groep, zelfs al leken ze veel meer op de Tutsi-moeder. Om deze reden werden ook Hutu's vermoord, omdat ze uiterlijk meer leken op een Tutsi¹.

Duitsers en Belgen in Rwanda

Koning van Rwanda met Belgische generaal

Toen eind 19e eeuw de Duitsers bezit namen van Duits Oost-Afrika, waaronder het gebied dat toen werd aangeduid

als Ruanda-Urundi, troffen ze in dit laatste gebied een complexe en goed georganiseerde staat aan, met een delicaat machtsevenwicht onder leiding van de 'mwami' (koning) en lokale leiders (over grond, over vee, over bossen enz.). Om dit gebied zo goed mogelijk te besturen lieten de Duitsers dit systeem zoveel mogelijk in tact, maar wel werd de mwami onderworpen aan het gezag van een blanke resident met een blank leger om dit gezag af te dwingen, in koloniale termen ook wel 'indirect rule' genoemd². Zowel de Duitsers als later de Belgen trachtten

1 Naast Hutu's (84%) en Tutsi's (14%), zijn er ook Twa's (2%), pygmeeën, kleiner van gestalte en oorspronkelijk levend van jacht en bosvruchten.

2 Onder de Duitsers in Duits Oost-Afrika werd elke vorm van verzet of ongehoorzaamheid regelmatig met harde hand in de kiem gesmoord. Alleen al tussen 1891 en 1897 werden er 61 grotere strafexpedities ondernomen. Het neerslaan van de Maji-Maji-opstand in 1905-1907 zou zelfs tussen de 75.000 en 300.000 slachtoffers hebben opgeleverd. Ook de Duitse protestantse zendelingen en RK missionarissen lieten 'rücksichtlos' inheemse religieuze gebruiken en sites vernietigen en de bevolking voor zich werken. "Op het minachten van de gekoloniseerden volgde de zelfverhoging van de koloniale heersers. Ofwel gaven de vreemde volkeren hun eigen cultuur op en probeerden zich aan te passen aan hun koloniale oversten, ofwel kozen zij voor de gewapende opstand. Op het laatste stond neerschieten, ophangen, in elk geval voor de aanvoerders. Met de grootste vanzelfsprekendheid werd in naam van de westerse cultuur onderdrukt, gemarteld en gedood". Gisela Graichen, Horst Gründer, "Deutsche Kolonien, Traum und Trauma".

Rwanda te regeren met een minimum aan kosten en een maximum aan profijt. Echter was de complexiteit van veelvuldige hiërarchieën, die het gezag van de mwami moest versterken, volgens de koloniale logica te onoverzichtelijk. Terwijl de Duitsers het oude systeem nog zoveel mogelijk in tact lieten, veranderden de Belgen vanaf de jaren '20 de Rwandese staat op basis van een efficiënte administratie, en doorbraken daarmee grondig dit delicate machtsevenwicht. De 'mwami' werd het gewoonterecht over leven en dood ontnomen, een systeem van districten met chefs en sous-chefs werd ingevoerd, met geweld werden vertegenwoordigers van de staat in de nog autonome enclaven aangesteld, terwijl zo de macht van de hoofden via geslachtslijn en kleine lokale staatjes werd afgeschaft.

Koning Musinga (in 1931 afgezet)

Vanaf 1900 vestigen zich RK Witte Paters en enkele protestantse zendelingen in Rwanda. Uit praktische (kerkpolitieke) motieven werkten deze religieuzen nauw samen met de Duitse en later Belgische koloniale overheden. Allerhande corvee (voedselvoorziening, aanleg en onderhoud van wegen, transport voor de machthebber) werden door hen georganiseerd. Werkweigering werd met harde militaire hand bestraft, hetgeen uiteraard niet bijdroeg tot de verspreiding van het goede nieuws¹. Tuypens geeft een pijnlijke beschrijving van de onpopulariteit van deze Witte Paters, de achterdocht bij de lokale bevolking t.a.v. hun intenties, hun respectloosheid voor de Rwandese religieuze traditie en hun afschaffing van 'Imana', het algemeen aanvaarde Rwandese

Eerste paters in 1900

begrip voor de opper-schepper-god.

De 'tutsificatie' van Rwanda

Zowel Kerk als staat staan een hervormingsstrategie voor die vertrekt bij één heersende groep vanwaaruit men de onderste lagen bereikt. Voortaan mogen alleen nog Tutsi's hogere functies bekleden, worden Hutu's systematisch ontslagen uit machtsposities en wordt hun de toegang tot hoger onderwijs ontzegd. De Tutsi's aanvaardden dankbaar deze rol, alhoewel Mwami Musinga zich verzet tegen de verdere uitholling van zijn macht door de Belgische gouverneur en de dwangmatige katholisering van zijn onderdanen door de Kerk. Om de nieuwe situatie te bekrachtigen en te legitimeren wordt door de Kerk de mythe van de etnische superioriteit van de Tutsi's ten tonele gevoerd. De oorspronkelijke bewoners van het land zouden de Twa zijn geweest, pygmeeën, vervolgens komen de eerste inwijkelingen van het Bantu-ras, de Hutu's, die zich als landbouwers vestigden en tenslotte de Chamitische herders, Tutsi's, die als geboren leiders de heersende klasse zouden uitmaken². "De Tutsi's zijn geboren heersers. Ze hebben

1 In latere tijd, vooral in WOII en erna, zal het dichtbevolkte Rwanda door de Belgen vooral worden gebruikt als een arbeidersreservoir voor de mijnen in Oost-Kongo.

2 Het Chamitische ras zou te traceren zijn tot Cham, de zoon van Noach, en zou dichter bij het blanke ras staan, hetgeen hun superioriteit zou verklaren. Deze door de Kerk ondersteunde hypothese vindt zijn inspiratie niet zozeer in de bijbel als wel in het sociaal-darwinisme, dat een belangrijke onderbouwing wordt van de beschavingsdrang van de blanke westerling in Afrika. De Afrikaan dient in de weg van de evolutie vanzelfsprekend begeleid te worden door de hoger ontwikkelde blanke westerling. Tuypens noemt in dit verband het boek van

alle eigenschappen van bevelhebbers. Indien wij het werkelijk goed voor hebben met dit land dan moeten we voorlopig het historische privilege van dit geboorterecht handhaven. De rasaristocratie is op dit moment onontbeerlijk” (Mgr. Léon Classe, geciteerd door Tuypens).

Dezelfde bisschop verzet zich heftig tegen het toelaten van Hutu's in administratieve functies:

“Het grootste onrecht dat de regering zichzelf en het land zou kunnen aandoen, is zich ontdoen

van de Tutsi-klasse. Een dergelijke revolutie zou het land rechtstreeks naar de anarchie en een misdadig, anti-Europees communisme voeren”¹ (Classe geciteerd door Tuypens)

Via het onderwijs worden zo meerdere generaties Rwandezers met deze rassenhypothese op een dwaalspoor gezet. Om dit rassenverschil te onderbouwen worden er bovendien allerlei ‘wetenschappelijke’ metingen gedaan van schedels, neuzen en geslachtsorganen, precies zoals de nazi's in Europa enige tijd later de superioriteit van het Arische ras trachten te bewijzen (Tuypens). Zo wordt de wens van een overzichtelijke indeling en bestuur van de Rwandese maatschappij op een zeer kunstmatige en simplistische wijze

Hutu en Tutsi vrouw

vormgegeven door de creatie van twee bevolkingsgroepen: die van ‘de lompe Hutu-boer en die van de aristocratische Tutsi-herder’. Op basis hiervan kan de ‘tutsificatie van het land worden doorgezet. Wel zij nog opgemerkt dat dit slechts voor zo’n 10% van de Tutsi's geldt, die een leidinggevende rol krijgen toebedeeld. De overige 90 % valt net als de Hutu's buiten de boot. Een illustratie van een beslissing die de relaties tussen de bevolkingsgroepen grondig verstoord heeft, is het opzetten van ‘individuele werken voor het openbaar belang’. De Hutu's worden hiermee gedwongen om soms tot 50% van hun werktijd te besteden aan (onbetaald) corvee voor openbaar nut. Zij menen echter dat deze beslissing werd genomen door de Tutsi's, terwijl dit in feite door de koloniale overheid is gebeurd. Zij die niet (genoeg) gehoorzaam zijn werden bovendien mishandeld door de Tutsi overheden. Hoewel het klassieke ‘verdeel en heers’ adagium niet noodzakelijk de moedwillige politiek van de Belgen is geweest, kwam de praktische uitwerking van de nieuwe administratie op hetzelfde neer.

Omdat identificatie op basis van uiterlijke kenmerken moeilijk blijkt te zijn wordt in de jaren ‘30

door de Belgen de verplichte registratie vanaf geboorte ingevoerd. Elke Rwandees moest nu aanduiden tot welke groep hij behoorde, wat vervolgens in zijn identiteitskaart werd vastgelegd: Twa, Hutu of Tutsi. Deze schriftelijke registratie heeft een versterkend effect gehad op de perceptie van Rwandezers t.a.v. hun eigen groepsidentiteit. Het werd zelfs zo sterk dat sommige Europeanen spraken van ‘kasten’: een elite aan het hoofd, die vooral beïnvloed is door Europese ideeën en aangetrokken is door directe voordelen. Op de rol die deze identiteitskaart

Edgar Burroughs ‘Tarzan of the apes’ als voorbeeld bij uitstrek van deze mentaliteit.

1 Zowel Tuypens als Lefèvre vermelden de zeer omstreden rol die Mgr. Léon Classe heeft gespeeld bij het afzetten van Mwami Musinga. Deze vorst, die zich niet zonder meer wilde onderwerpen aan het gezag van de Belgische koloniale en kerkelijke politiek werd aan de kant gezet en vervangen door zijn zoon, die helemaal de koers van België en de Kerk ondersteunde. Lefèvre noemt het ‘rien d’autre qu’un coup d’état’ en Tuypens: ‘samen met het administratieve bestuur organiseert Mgr. Classe een ware staatsgreep’.

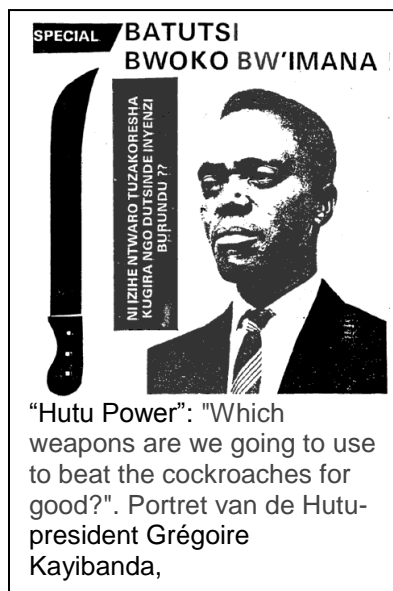
gespeeld heeft in de genocide komen we nog terug.

De koloniale rassen-analyse speelt tijdens de genocide een belangrijke rol in de diverse oproepen tot geweld: de Tutsi's zouden namelijk al vele eeuwen de Hutu's hebben onderdrukt, hetgeen de genocide maakt tot een bevrijdingsstrijd. De verantwoordelijkheid voor deze geschiedvervalsing ligt niet in de eerste plaats bij de Hutu's zelf.

Des Forges is scherp in haar oordeel: *'door de Tutsi's zo een machtsmonopolie te geven, richten de Belgen het decor op van een toekomstig conflict in Rwanda'.*

Ook andere auteurs komen tot een vergelijkbaar oordeel: *"de etnische rivaliteit en spanningen in de voormalige Belgische kolonies die volgden op hun onafhankelijkheid en voortduurden in de 21e eeuw hadden hun wortels in het Belgische koloniale bestuur. Het was tijdens het Belgische koloniale bestuur dat de funderingen van de postkoloniale en huidige etnische spanningen en politieke instabiliteit werden gelegd"* (<http://encyclopedia.jrank.org/articles/pages/5918/Africa-Belgian-Colonies.html>).

De Hutu-revolutie

In de jaren na WOII komen in Afrika krachten in opstand tegen het koloniale bewind. In Rwanda zijn dit vooral progressieve Tutsi's maar ook Hutu's. Bovendien is een naoorlogse generatie van Belgische administrateurs gevoeliger voor de problemen van een onderdrukte bevolkingsgroep, i.c. de Hutu's. Naast de komst van een nieuwe gematigd liberale gouverneur, is ook de aanstelling van de nieuwe apostolische vicaris Perraudin doorslaggevend voor een koerswisseling van de overheid t.a.v. het machtsverwicht. Hutu's worden nu in lagere overheden aangesteld, de invoering van een monetaire economie bevordert de ontwikkeling van een rijkere middenstand, die niet afhankelijk is van de oude feodale verhoudingen en cliëntelisme. Zo wordt een Hutu elite geboren, die bovendien ook nog onderwijs mag volgen in seminaries en die de leiders zal voortbrengen van de Hutu-revolutie van 1959.

De Tutsi-elite, gealarmeerd door deze ontwikkeling, vreest dat bij de naderende onafhankelijkheid de Hutu's op basis van hun numerieke overwicht de macht zullen grijpen en hen zullen verdrijven. De Belgen van hun kant vrezen dat de Tutsi's daarom niet het moment van officiële overdracht zullen afwachten en hen

(de Belgen) het land zullen uitzetten om hun macht te consolideren. Lefèvre merkt op dat dit een belangrijke reden is waarom de Belgische officieren de Tutsi militairen niet degelijk wensen te bewapenen.

Ook de RK Kerk staat huiverachtig tegen de onafhankelijkheidsgedachte onder een Tutsi-regime en werpt zich nu op als beschermvrouwe van de ontvoogdingsstrijd van de Hutu's tegen de Tutsi's. *"Plots ontdekken Kerk en Staat nu het onderdrukte Hutu-volk. En de missionaire opdracht indachtig wordt onder de vleugels van de Kerk een nobele strijd voor de 'ontvoogding van de arme boerenbevolking gelanceerd'...Een nieuwe mythe wordt in het leven geroepen: de Hutu wordt nu niet langer gezien als de lompe, vuile boer, maar als*

een volk dat al eeuwen zucht onder een Tutsi-dictatuur. Tutsi's zijn niet langer meer de verfijnde, aan de blanken verwante aristocraten, uitverkoren om te heersen, maar worden nu afgeschilderd als achterbakse bedriegers en roofzuchtige krijgers, die vanuit het verre Ethiopië een bloedig spoor hebben getrokken helemaal tot in Rwanda" (typering van Albert Van Hoeck in "De kraanvogel op de vulkaan", geciteerd door Tuypens).

Deze ommezwaai is op z'n minst opmerkelijk en een sombere voorbode van hetgeen zal komen. Kan de eerste mythe in het gunstigste geval nog aan een zekere naïviteit en sociaal-darwinistische tijdsgeest worden toegeschreven, de overgang naar de tweede is té abrupt om geloofwaardig te kunnen zijn en verraadt minder edele motieven aan de basis van dergelijke karikaturen.

In 1957 verschijnt het 'Bahutu-manifest' dat de wil tot emancipatie van de Hutu's tot uitdrukking brengt en de sociale verschillen gelijkstelt met de raciale verschillen. De Kerk schaart zich bij monde van Mgr. Perraudin volledig achter dit document: *"In ons Rwanda zijn de sociale verschillen en ongelijkheden voor een groot gedeelte gebonden aan raciale verschillen en ongelijkheden, in die zin dat de rijkdom enerzijds en de politieke en zelfs juridische macht anderzijds in feite voor een aanzienlijk deel in handen zijn van mensen van één ras. Deze stand van zaken is de erfenis van een verleden waarover wij niet te oordelen hebben. Maar het is zeker dat deze situatie niet langer beantwoordt aan de normen voor een gezonde organisatie van de*

Koning Boudewijn en koning Mutara III

Rwandese samenleving en voor de verantwoordelijken van de publieke zaak delicate en onontkoombare problemen stelt. Wij hebben als bisschop, vertegenwoordiger van de Kerk waarvan de rol bovennatuurlijk is, voor deze problemen geen oplossingen van technische orde te geven of zelfs maar voor te stellen" (uit Perraudin's paasboodschap van 1959, geciteerd door Tuypens). Het oordeel van Tuypens is scherp: *"door de sociale wanverhoudingen voor te stellen als een rassenprobleem verdoezelt hij immers het feit dat al die onrechtvaardigheden in hoofdzaak het product zijn van het koloniale bewind dat zijn wil aan de bevolking oplegt via een kleine Tutsiburgerij, welke in wezen uit niets anders bestaat dan koloniale loopjongens"*.

In 1959 breekt het geweld tegen de Tutsi's los en vluchten vele duizenden Tutsi's over de grenzen. Het koloniale leger wordt ingezet om het

nationale Tutsi-verzet te breken en alle Tutsi-chefs te vervangen door Hutu's.

In hetzelfde jaar sterft de gematigde koning Mutara III Rudahigwa, die in 1931 door de Belgen op de troon van zijn voorganger Musinga was geplaatst, onder verdachte omstandigheden¹. Zijn halfbroer Kigeli V, die meer de lijn van de traditionele Tutsi-dominantie vertegenwoordigt, volgt hem op. Hij reist naar New York om bij de VN te pleiten voor de terugkeer van de Tutsi-vluchtelingen naar hun land, de erkenning van zijn koningschap over het land en het recht van Rwanda om de eigen politieke zaken te regelen als een soeverein land. Bij zijn terugkeer wordt hem de toegang in Rwanda ontnomen door de Belgische gouverneur Harroy. Na een poging om alsnog terug te keren wordt hij gearresteerd en onder huisarrest geplaatst in Bujumbura (Burundi). Later woont hij in ballingschap in Tanzania².

Koning Mutara III

1 Hij stierf kort na een vaccinatie door een Belgische arts in Bujumbura. Behoudende Tutsi's beschuldigen de Belgen ervan hem te hebben vergiftigd, iets waarvoor geen bewijs bestaat (Des Forges).

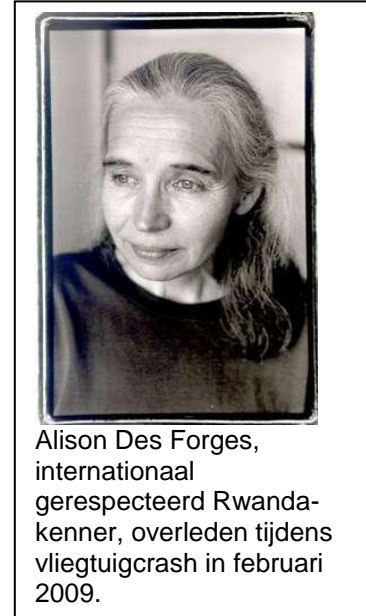
2 In 2007 heeft de dan 72-jarige koning, die inmiddels in de V.S. woont, gesprekken met president Kagame aangeknoopt om te onderzoeken in hoeverre het Rwandese volk zijn terugkeer zou wensen. Kagame zou niet afkerig staan tegenover dit idee.

Rwanda zal met Belgische hand tot republiek gemaakt worden.

Philip Quarles van Ufford
Juni 2009

Geraadpleegde literatuur:

- 1) « *Aucun témoin ne doit survivre* » (oorspr. « *leave none to tell the story* »), red. Alison Des Forges, in opdracht van Human Rights Watch (Editions Karhala, Paris, 1999): een zeer goed gedocumenteerde studie over de oorzaken, aanloop en ontvouwing van de genocide, met uitvoerige aandacht voor de falende rol van de internationale (en Belgische) gemeenschap. De heldere en objectieve presentatie geeft aan het werk een grote geloofwaardigheid. Niet voor niets wordt dit als een standaardwerk over deze periode aanschouwd.
- 2) “*Les militaires belges et le Rwanda*”, Patrick & Noël Lefèvre (Editions Racine, 2006): een gedegen historische studie van 2 Belgische historici (ULB) over de Belgische koloniale betrokkenheid in Rwanda, die vooral bestond uit een militaire aanwezigheid. Het boek geeft een boeiende schets van de politiek tijdens de koloniale tijd en de doorwerking in de periode na de onafhankelijkheid tot en met de genocide. De conclusie t.a.v. de Belgische overheid is niet mals.
- 3) “*Het Goede Bondgenootschap, Kerk en Rwanda*”, Dirk Tuypens (EPO, Berchem, 1998): ondanks de journalistieke stijl bevat het meermaals een scherpe analyse van de verhouding van Kerk en overheid in de koloniale tijd. De gewelddaden van het RPF (Tutsi-bevrijdingsleger) worden helaas niet genoemd.
- 4) “*Deutsche Kolonien, Traum oder Trauma*”, Gisela Graichen, Horst Gründer (Ullstein Buchverlage, Berlin, 2005), met een hoofdstuk over de Duitse koloniale betrokkenheid in Oost-Afrika en Rwanda.
- 5) “*Wij leven nog*”, Annick Kayitese (oorspronkelijk: ‘*Nous existons encore*’), Brilliant Books, Amsterdam 2004, een aangrijpend verslag van een jonge Tutsi vrouw die als tiener de genocide overleeft en nadien in een klimaat van onbegrip en racisme een nieuw leven probeert op te bouwen in Frankrijk, haar studie internationaal recht en politicologie aan de Sorbonne afrondt en d.m.v onderzoek en reportages meewerkt om het drama in kaart te brengen. Net als vele Joodse overlevenden van de holocaust, worstelt zij als nabestaande met het totale onbegrip en onverschilligheid van de omgeving t.a.v. de genocide. Dit boek is een vurig en niet-rancuneus pleidooi om de geschiedenis in kaart te brengen, als poging om de toekomst nieuwe kansen te geven, om überhaupt te kunnen leven.

Alison Des Forges, internationaal gerespecteerd Rwandakenner, overleden tijdens vliegtuigcrash in februari 2009.

